

napomenuto, sada u zaključnom dijelu potrebno je ponovo naglasiti kako ova knjiga, osim što govori o vojsci, više govori o vremenu i prilikama koje prate rat i ratna dešavanja. Zapravo je to i najveći domet ove knjige koja, uz toplu preporuku za čitanje, zaslužuje da bude ocijenjena jako visokom ocjenom. U tehničkom pogledu, tvrdo uvezana knjiga sa značajnim brojem fotografija, priloga i nadasve izdašnom obradom teme daje kvalitetnu sliku jednog dijela naše prošlosti. Upravo su to karakteristike koje svakoj knjizi otvaraju put prema potencijalnim čitateljima. ■

Amir Duranović

Edin Mutapčić, *Agrarna reforma u Bosni i Hercegovini i njeno zakonodavstvo (1918-1941)*. Gradačac: Javna biblioteka "Alija Isaković", 2007, 260 str.

Pitanje agrarnih odnosa u zemlji kakva je Bosna i Hercegovina predstavlja prvorazredan problem koji se ne tiče samo njene privrede, nego zadire u sve segmente bosanskohercegovačkog društva i usko se veže sa političkim, nacionalnim i vjerskim pitanjima. Svakako da je ovakva tema uvijek privlačila pažnju naučne javnosti, tako da postoji zavidna literatura koja tretira ovo pitanje sa različitih stanovišta – političkog, pravnog i sociološkog. Istovremeno kroz ovu literaturu možemo uočavati i različite pristupe agrarnom pitanju kroz periode austrougarske uprave, Kraljevine SHS/Jugoslavije, socijalističke Jugoslavije i period nakon raspada Jugoslavije. Literatura o agrarnom pitanju u svakom od ovih perioda historije Bosne i Hercegovine ima određene osobenosti i pristupa ovom pitanju na specifičan način.

Da je ova tema aktuelna i danas svjedoči i knjiga *Agrarna reforma u Bosni i Hercegovini i njeno zakonodavstvo (1918-1941)* autora Edina Mutapčića. Knjiga je magistarska teza koju je autor odbranio 2005. godine na Pravnom fakultetu Univerziteta u Sarajevu pod nazivom *Agrarno zakonodavstvo i likvidacija agrarne reforme u Bosni i Hercegovini (1918-1941)*.

Shematski, knjiga se sastoji od šest dijelova, a svaki od njih je podijeljen na više glava i poglavlja, što je čini dosta preglednom. Pored ovoga, na kraju knjige se nalazi i rezime te popis izvora i literature.

Knjiga nema jasno izražen uvodni dio, nego se autor na početku prvog dijela – *Osvrt na izvore i literaturu (7-31)* – vrlo kratko i šturo bavi definiranjem cilja svog

---

istraživanja, te kaže da će “pokušati ući u suštinu navedene problematike, sa aspekta državne intervencije, odnosno zakonodavnih akata državnih organa, te njihove realizacije. Ukazat će i na određene aspekte zloupotreba od strane državnih organa i njenih činovnika. Na kraju ćemo pokušati dati osvrt na pitanje same likvidacije agrarne reforme, prikazati stupanj odštete odnosno isplate agrarnih dugova, koji su proizašli iz samih akata zakonodavne politike”. (7) U ovom dijelu knjige daje i pregled najznačajnijih arhivskih fondova u arhivima Bosne i Hercegovine i njenom susjedstvu koji su bitni za istraživanje agrarnih odnosa, a kao najznačajniji ističe Arhiv Bosne i Hercegovine u Sarajevu. Nažalost, i pored iscrpne analize stanja arhivskih fondova, autor se u svom radu vrlo malo oslanja na neobjavljene izvore. Kritički pristupa i analizi postojeće literature koja tretira agrarne odnose, te upravo na osnovu te literature i nastaje najveći dio ovog rada.

Da bi čitaoca pripremio i uveo u problematiku agrarnih odnosa i agrarne reforme, kroz dio – *Naslijedeni agrarni odnosi u Bosni i Hercegovini (35-71)* – daje pregled historijskog razvoja zemljovalasničkih odnosa u Bosni i Hercegovini u vrijeme osmanske, a zatim i austrougarske uprave.

Nakon toga dolazimo do najvažnijih dijelova knjige koji nose naslove *Agrarni odnosi od nastanka Kraljevine SHS do Vidovdanskog ustava (75-124)*, *Agrarno pitanje u Vidovdanskom sistemu (127-164)*, *Ekonomsko-nacionalni aspekt agrarne reforme u Bosni i Hercegovini (167-197)* i *Agrarno pitanje u Kraljevini Jugoslaviji (1929-1941) (201-243)*, u kojima daje hronološki pregled događaja vezanih za agrarne odnose i agrarnu reformu, te ih uklapa u opća dešavanja u Kraljevini SHS/Jugoslaviji. U ovako zadatim okvirima analizira agrarne odnose i prati reformu od prevrata 1918. godine pa do početka Drugog svjetskog rata.

Agrarne nemire, koji zahvataju Bosnu i Hercegovinu krajem 1918. godine, vidi kao rezultat minulih vremena i posebno naglašava nacionalni i vjerski aspekt ovih nemira, te pokušava pokazati kako vlasti često nisu imale istinske želje da uvedu red i mir i na taj način zaštite muslimansko stanovništvo. Među brojnim pravnim aktima kojima Vlada pokušava riješiti agrarno pitanje u periodu do donošenja Vidovdanskog ustava, autor posebno ističe *Prethodne odredbe za pripremu agrarne reforme* donesene 25. 2. 1919. godine koje po njemu predstavljaju legalizaciju nasilne uzurpacije i stvaranje osnove za ekonomsko-političku dominaciju jednog naroda nad ostalim. Također, dosta prostora posvećuje i uredbama koje se odnose na beglučke zemlje, a koje su u navedenom periodu u nekoliko navrata pretrpjele promjene zbog stalnih političkih prestrujavanja i promjena vlada od kojih je svaka pokušavala usmjeriti agrarnu reformu u njoj željenom pravcu. Promjene nastale donošenjem nove Uredbe o postupanju sa beglučkim zemljama u Bosni i Hercegovini i Uredbe o finansijskoj likvidaciji agrarnih odnosa u Bosni i Hercegovini od 12. 5. 1921. godine

vidi kao popuštanje u agrarnoj politici i ustupak Nikole Pašića JMO-u prilikom ulaska JMO-a u postizbornu vladu. Iznos koji je predviđen za likvidiranje agrarne reforme smatra minimalnim, ali kaže da je JMO, pristajući na donošenje ovih uredbi, uspio „spasiti“ oko 150 000 hektara begovske zemlje od agrarne reforme. Kako su promjene ove beglučke uredbe česte, stvoreni su tako komplicirani svojinski odnosi i sporovi koji neće biti likvidirani ni u narednih nekoliko godina.

Nakon izglasavanja Vidovdanskog ustava dolazi do izvjesnog zastoja u agrarnoj politici kako na zakonodavnom planu, tako i u njenom provođenju. Daleko od toga da nije bilo pokušaja, ali ipak u ovom periodu ne dolazi do radikalizovanja agrarne reforme, te je obilježen gomilanjem i sporim rješavanjem agrarnih sporova, neuspjelim pokušajem likvidiranja agrarnih direkcija i sličnim neuspjesima. Tek pred kraj ovog perioda dolazi do konkretnih akcija, te je 17. 5. 1928. godine donesen Zakon o bivšim kmetovskim selištima i stečenim beglucima, čime je izvršena konačna promjena vlasničkih odnosa u Bosni i Hercegovini. Ubrzo nakon toga, 3. 12. 1928. godine donesen je i Zakon o beglučkim zemljama u Bosni i Hercegovini, a 14. 9. 1929. godine Zakon o finansijskoj likvidaciji odštete za beglučke zemlje, koja je trebala biti sprovedena u vrijeme šestojanuarske diktature. Donošenje ovog posljednjeg zakona smatra ustupkom Mehmedu Spahi, koji je trebao da bude tolerantan prema budućoj podjeli na banovine, tj. cijepanju bosanskohercegovačkog prostora. Pokazalo se da na početku predviđeni iznos za finansijsku likvidaciju odštete za beglučke zemlje nije ni približno bio dovoljan, pa je tokom tridesetih godina XX stoljeća nekoliko puta dolazilo do izdavanja novih obveznica. Ovaj, uvjetno rečeno, posljednji period, odnosno period Kraljevine Jugoslavije bio je obilježen pokušajima finansijske likvidacije odštete za oduzetu zemlju, ali i uopće saniranjem posljedica provođenja agrarne reforme, a izvjestan zastoj primjećuje u periodu između 1933. i 1936. godine. Od zakonskih akata iz ovog perioda izdvaja Zakon o zaštiti zemljoradnika od 20. 4. 1932. godine, kada je proglašen privremeni moratorij na seljačke dugove i Uredbu o likvidaciji zemljoradničkih dugova od 26. 9. 1936. godine, kojom država preko Privilegovane agrarne banke preuzima seljačke dugove prema privatnim bankama.

Kolonizaciji, kao dijelu agrarne reforme, također posvećuje dio prostora i prati je kroz kontroliranu i plansku akciju koja se provodila preko Ministarstva za agrarnu reformu (kasnije Ministarstva poljoprivrede), ali i kroz nasilnu uzurpaciju državne zemlje koju će država kasnije uglavnom legalizirati.

Na nekoliko mjesta autor analizira posljedice koje je agrarna reforma ostavila na stanovništvo Bosne i Hercegovine. Obim reforme prikazuje iznoseći podatke o količini zemlje koja je bila predmet agrarne reforme. Tako iznosi podatke o 1 175 305 hektara zemlje oduzete od zemljoposjednika (775 233 hektara kmetovskih selišta i 400 072 hektara beglučke zemlje) i oko 600 000 hektara uzurpirane površine šuma

i oko 40 000 hektara drugog zemljišta. Zemljoposjednici su za oduzetu zemlju do 1941. godine naplatili 171 milion dinara za oduzeta kmetovska selišta i 139 miliona za beglučke zemlje, te pri tome naglašava da su isplaćeni iznosi minimalni i mnogo manji nego u drugim dijelovima Kraljevine SHS/Jugoslavije. Autor čak iznosi podatak da su zemljoposjednici dobili samo 1,5 % od stvarne vrijednosti zemlje. Negativne posljedice agrarne reforme nisu osjetili samo zemljoposjednici nego gotovo svi slojevi društva, što potkrepljuje statističkim podacima koje uglavnom preuzima od drugih autora. Pred početak Drugog svjetskog rata reforma još nije bila gotova, a o njenoj likvidaciji da i ne govorimo.

Na kraju, možemo utvrditi da autor u svojoj knjizi daje cjelovit prikaz zakonodavne aktivnosti države na polju agrarne reforme i njene likvidacije i istovremeno je nastoji uklopiti u opća zbivanja u Kraljevini SHS/Jugoslaviji između dva svjetska rata. Agrarnu reformu prikazuje kao pozitivnu historijsku tekovinu, ali naglašava da je ona u Bosni i Hercegovini imala izrazito nacionalno obilježje, što inače kroz cijelu knjigu nastoji naročito istaknuti. ■

Enes Omerović

Ivana Dobrivojević, *Državna represija u doba diktature kralja Aleksandra 1929-1935*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006, 370 str.

Promjene koje su se desile u posljednjih dvadesetak godina na prostoru jugoistočne Evrope utjecale su i na promjene u historiografiji. Otvaraju se nove teme, a stare kritički preispituju i obogaćuju. Dijelom ovog procesa možemo smatrati i knjigu *Državna represija u doba diktature kralja Aleksandra 1929-1935*. autorice Ivane Dobrivojević. Knjiga predstavlja djelomično izmijenjenu i dopunjenu verziju istoimene magistarske teze, odbranjene 2005. godine, u kojoj autorica pokušava da rekonstruiše period diktature kralja Aleksandra i represiju koju je sprovodila država, te istovremeno pokušava da pokaže *da fenomen represije zadire i u istraživanje istorije mentaliteta, zavisi od (ne)postojanja dobre i moderne birokratije i savremenog policijskog i žandarmerijskog aparata*. (13)

Pitanje državne represije, pogotovu u državama kakva je bila Kraljevina Jugoslavija, autorica smatra modernom i složenom historiografskom temom, a ujedno i

---